

E. Carstensen: Hjørlande Sogns Historie. Udgivet ved Understøttelse af det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab. Kjøbenhavn 1878. (VII + 352 SS.)

Naar Forf. til det nævnte Skrift paa Titelbladet betegner sig som „Lærer i Skjenkelsø“, har han derved strax paa Forhaand givet os et Vink om, med hvilke Forventninger vi bør gaa til Læsningen af hans Bog; thi ingen, som i den senere Tid har fulgt med den historiske Litteraturs Udvikling her hjemme, og som har lagt Mærke til, hvorledes vore Landsby-skolelærere og Bønder Aar for Aar i større og større Antal optræde som historiske Forfattere, kan være blind for Beskaffenheden af den Tilvæxt i Litteraturen, som skyldes dem. Det skal ikke nægtes, at de i Regelen møde med en Del til en vis Grad gode Forudsætninger til Forstaaelsen af ældre Tidens Landboforhold, som de, der have faaet hele deres Uddannelse i en stor By, ofte mangle, og det skal endnu mindre nægtes, at det er glædeligt, at Interessen for det forbigangne nu ganske anderledes end tidligere er vakt og udbredes blandt Menigmand. Men fra det, at Øret er aabnet og Sindet modtageligt, er der et langt Spring til selv at optræde belærende — eller burde der i al Fald være, thi desværre overses dette ofte —, og netop fordi der er denne store Forskjel paa det ene og det andet, kan man være glad over, at vor Landalmue føler sig tiltrukken af de svundne Dages Liv, uden at man derfor betragter det som et glædeligt Tidens Tegn, at den ene Mand af dens Midte efter den anden tror sig kaldet til selv at levere historiske Skildringer. Meget mere røber dette i sin Oprindelse en sørgelig Ringeagt for den grundige Forberedelse, uden hvilken enhver Indtrængen i og Forstaaen af Fortiden er en Umulighed, og om end denne Ringeagt er let begribelig under vor politiske Udvikling, kan den dog kun beklages af hver, som respekterer Videnskaben og dens uforanderlige Grundlove. Man vil maaske gjøre gjældende, at Skrifter, som forfattes af Mænd af Almuen, langt lettere finde Indgang hos den end de Bøger, som udgaa fra de lærdes Studerekamre, og at man af den Grund bør være hine saakaldte „folkelige“ For-

fattere taknemmelig for Udbredelsen af Kundskaber blandt Lag af Samfundet, som ellers ere temmelig utilgængelige derfor. Der kan være noget rigtigt i denne Anskuelse, og dog kan jeg ikke tiltræde den, ikke være med til at føle Taknemmelighed overfor Mænd, som arbejde saa at sige i Blinde, som med gavmild Haand udstro sandt og usandt, ret og vrangt i broget Forvirring, som selv ringeagtende Videnskabens Krav lokke andre til at efterligne dem, og hvis Fællesmærke man vel kan betegne som den talentløse Middelmaadighed.

Man gjennemgaa de tildels omfangsrige historiske Værker, som vore Landsbyskolelærere og Gaardmænd have udgivet i de senere Aar, og de mange Afhandlinger af denne Klasse Forfattere, som det jydsk historisk-topografiske Selskabs Bestyrelse i saa overstrømmende Maal har givet Plads i Selskabets Tidsskrift, og man vil vist finde den udtalte Dom begrundet. Som naturligt er, ere næsten alle disse Arbejder topografiske. Men den Bebrejdelse, som ikke ubeføjet undertiden rettes mod danske Historikere i Almindelighed, at de ere tilbøjelige til under minutiose Undersøgelser af Fædrelandets Specialhistorie at tage for lidet Hensyn til den verdenshistoriske Udvikling, kommer i forstærket Grad til at ramme Forfattere, hvis Synskreds ikke rækker ud over Sogneskjellet eller, naar det gaar vidt, Herredsgrensen. Skal Topografien have nogen ideel Berettigelse, saa at den bliver mere end en Navneopramsing, en Art Vejviser, maa den stadig omfatte Forhold af mere almindelig Natur; med den enkelte Egn som Udgangspunkt og Endepunkt maa den give Bidrag til hele Landets Historie i den ene eller anden Retning, direkte eller indirekte¹⁾. Men for at kunne give slige Bidrag og give dem saaledes, at de med Sikkerhed kunne benyttes af andre, maa den topografiske Forfatter være i Besiddelse af andre og dybere gaaende Kundskaber end de, der blot ere en Følge af fortroligt Kjendskab til Egnen. Mangler han dem, vil han for hvert Skridt, han gjør tilbage i Fortiden, støde paa Forhold, han ikke forstaar. Hvis han dristig søger

¹⁾ Jvfr. Dr. Heises træffende Bemærkninger i Hist. Tidsskr. 5. R. I. 525.

at tyde dem ved selvavede Forklaringer, kan man være vis paa, at han i de allerfleste Tilfælde kommer uheldig derfra, og dersom han forsigtig gaar udenom Vanskelighederne, er der al Sandsynlighed for, at han netop udelader det, som det kommer an paa. Vor Skolelærer-Litteratur frembyder Exempler nok paa begge Fremgangsmaader, og selv hvor den søger at holde sig udenfor dem og blot vil anføre Fakta, idet Forfatteren overlader til Læseren at forstaa, hvad han ikke selv veed, naar den ikke vidt, thi under Læsningen fødes hvert Øjeblik det ængstelige Spørgsmaal, om nu ogsaa Kilderne virkelig udsige det, vor Hjemmelsmand beretter, med andre Ord, om han har haft Indsigt nok til at gjengive i uforandret Skikkelse, hvad han traf paa. Unægtelig maa Spørgsmaalet ofte besvares med et bestemt Nej. En Side af Historien, som Topograferne ofte komme ind paa, er Personalhistorien, og den Behandling, denne har faaet under vore Almuesmænds Hænder, er meget uheldig, hvad enten det har været Stedets Præster eller, hvad der var endnu værre, en Herregaards Ejere, hvis Liv skulde fremstilles. Vor gamle danske Adel bedømt af Bønder og Skolelærere i det 19de Aarhundrede! Hvilken Nemesis! Mænd som Peder Oxe og Christen Skeel revne ud af deres Samtid og skildrede uden Forstaaelse af den eller dem! Kan nogen forlange, at man skal glæde sig herover?

Hvis vor Almue virkelig, hvad desværre vistnok er Tilfældet, foretrækker saadanne Skrifter fremfor gode populære Arbejder af Videnskabsmænd, har dette en naturlig Grund. Det er ikke, fordi hine Skildringer ere fatteligere skrevne, eller fordi de tiltrække ved deres Morsomhed; som ægte Børn af Ukyndighed og Aandløshed ere de hverken skrevne med Klarhed eller Lune. Grunden til Almuens Forkjærlighed for dem maa da vistnok ene søges i et Træk af dens Karakter, i dens Mistillid til andre Klasser af Samfundet og en dertil svarende Tilbøjelighed til indbyrdes at holde sammen. Det skulde være mig kjært, om jeg har taget fejl i min Formodning om, at den nævnte Art Bøger er en let afsættelig Vare; deri vilde jeg se den eneste Mulighed for, at vi forskaanes for en Syndflod af dem.

Naar jeg efter disse indledende Bemærkninger, som Hr. Carstensens Bog har givet Anledning til, skal gaa over til at tale om den, vil det være rigtigst at begynde med at fortælle, hvad Forf. ikke har sagt, men som dog næppe er en aldeles overflødig Oplysning, at Hjørunde Sogn ligger tæt ved Slangerup, en Mils Vej øst for Frederikssund, i Lynge-Frederiksborg Herred. I Sognet findes et Par Landsbyer, en Kirke, en Præstegaard, et Par Skoler; dermed ere omtrent alle dets Herligheder nævnte. Og derom 350 Sider! Hvorledes en saadan Vidtløftighed er mulig, kan man vanskelig forstaa, før man har set Bogen, men saa bliver ogsaa Sagen klar. For hver eneste Gaard og hvert eneste Hus i Sognet giver Forf., for saa vidt det har været ham muligt, Efterretninger om Beboerne fra Midten af det 17de Aarhundrede lige til vore Dage. Bondemand paa Bondemand med deres samtlige Koner og Børn føres frem for os i en svimlende Uendelighed. Naar Poul Møller i sin kostelige statistiske Skildring af Lægdsgaarden i Ølsebymagle foreslaar at udvide Geografiens Omraade og udbyder: „O, I kortsynede, hvis I klart indsaa det uendelige Omfang af en Videnskab, der ej er bragt til Fuldkommenhed, saa længe der staar en Ledstolpe paa Vejen eller en Stenkiste paa Marken, som ej er optaget deri, da vilde I, jo før jo hellere, begynde at arbejde efter en mere udstrakt Plan“, da synes hans Indfald at være faldet i frugtbar Jord hos vor Forf., der for ramme Alvor har ført Planen ud i sine Kensekvenser. Saaledes er der fremstaaet et Værk, der grænser stærkt op til Karrikaturen. Man læse en Efterretning som følgende om en Gaardmand, der døde 1799: „Christen Andersen røg meget Tobak, som han selv dyrkede vest for Gaarden; han havde som ældre næsten altid sin lille Pibe i Munden, og naar han om Morgenen rensede ud under sine Heste, som den Gang gik løse i Stalden ligesom Faarene nu, saa hindrede Pibens idelige Stoppen og Tænden med Fyrtønden ham meget i Arbejdet“ (S. 281 f.), eller følgende Bemærkning om en anden Gaardmand, der døde 1815: „Han var en munter Mand og havde, som næsten alle i den Tid, sin tilvante Ed, som var: Fanden gale i dej og mej, sa'e jeg“ (S. 349), — og man maa spørge sig

selv, om den, der giver sig til at fortælle Samtid og Eftertid¹⁾ saadanne og mangfoldige lignende Bagateller, ikke med velberaad Hu har udfordret Satiren. Ved de fleste Personer anføres kun Navne og Datoer, men om adskillige gives der dog ogsaa andre Oplysninger, dels i Lighed med de allerede anførte højst instruktive, dels ogsaa af anden Beskaffenhed. Forf. siger i sit Forord: „Saavidt jeg veed, er dette Værk — et enkelt Landsogns Historie — det eneste i sit Slags i vor Litteratur.“ Saafremt han mener, at Hjørunde Sogn er det eneste Landsogn her i Landet, som er blevet gjort til Gjenstand for en monografisk Fremstilling, tager han rigtignok meget fejl og røber saaledes allerede paa første Side af sin Bog et mærkeligt Ukjendskab til vor topografiske Litteratur. Men tages der Hensyn til den Maade, hvorpaa han har løst sin Opgave, har han fuldkommen Ret i, at hans Værk er det eneste i sit Slags i vor Litteratur. Og som det hidtil staar uden Rivaler, ville vi ønske det en ligesaa isoleret Stilling for Fremtiden. Tænk, naar man en Gang faldt paa at skrive Kjøbenhavns Historie paa en lignende Maade, idet man med Grundtaxter og „Vejvisere“ til Grundlag gjennemgik hvert Huses Beboere i Fortid og Nutid, Etage for Etage, Kjældereren ikke at forglemme! Et helt Benediktinerkloster vilde ikke forslaa til at skrive en saadan Bog — end sige til at læse den.

At Bogen om Hjørunde ikke er bleven endnu større, end den er, skyldes en højst økonomisk og tillige meget original Indretning, hvorom man faar den bedste Forestilling ved at se paa følgende aldeles nøjagtige Aftryk af nogle faa Linier i den. S. 153 læses følgende om Huset Nr. 3 i Hjørunde By: „Før 1686 havde Skovløber *P. Ps.* dette Hus, men 1686 stod det øde til 1696, da fik Skovløber *L. Jørgensen Dreyer* det, som

¹⁾ Undertiden synes Forf. ikke at have taget tilstrækkeligt Hensyn til Eftertiden, som naar han (S. 59) fortæller om en Møller, som boede her i Sognet indtil 1870, at han var gift med en Datter af Bageren paa Kultorvet i Kjøbenhavn. Hvor besværligt for fremtidige Genealoger, naar de skulle bruge Kjøbenhavns Vejviser til at klare Familieforholdet!

1703 havde det sammen med *N. Ls.*; 1718, da det havde 15 Fag Husrum, havde *N. Ls.* og *Isak As.* det; d. 23 — 4 — 1723 synes *N. Ls.* at have afstaaet sin Del af Huset — 6 Fag — til *N. Js.*, som fæstede denne Del for 1 Rd. 1756 synes *C. Jacobsen* at være Husets Fæster, og 1788 havde *N. Js.* det.“ Saaledes fortsættes Side op og Side ned. Heldigvis findes der S. 63 et Glossar, hvor man erfarer, at *A.* betyder Anders, *As.* Andersen, *Ad.* Andersdatter o. s. v. Om nu nogen vil benytte dette Hjælpemiddel, kan imidlertid være tvivlsomt nok, thi det er jo indlysende, at vor Viden ikke forøges i nogen mærkelig Grad ved, at vi faa Navnene paa disse Hundreder af Gaardmænd og Husmænd at vide; hvad de have heddet, er aldeles ligegyldigt, de have aldrig tilhørt Historien og ville aldrig komme til at tilhøre den. Saa har den kinesiske Kejserrække dog større Betydning for os. Ved at sætte Bogstaver i Stedet for Navne har Forf. selv, sikkert mod sin Vilje, antydnet, at største Delen af de Personer, hans Bog handler om, i historisk Henseende ere fuldstændige Nuller. Tilsyneladende med Føje kunde en lignende Anke rettes mod vore adelige Slægtshistorier, hvor mange Navne anføres paa Personer, som synes intet at have med Historien at gjøre; men der er dog den meget væsentlige Forskjel, at disse Personer ved at tilhøre Landets første Stand og ved at være udsprungne af bekjendte Familier og saaledes ogsaa staaende i Forbindelse med mange andre ansete Slægter ee ipso facto have spillet en vis Rolle, maaske en meget underordnet Rolle, men maaske ogsaa en Rolle, som i Virkeligheden var mindre ubetydelig, end hidtil offentliggjorte Aktstykker lade formode. Dette i forbigaaende bemærket, thi ellers er der ingen videre Anledning til at komme ind paa Adelshistorien under Omtalen af Forf.s Bog. I Hjørlande Sogn findes nemlig ingen Herregaard, og Forf. er derved undgaaet et Skjær, hvorpaa, som før bemærket, adskillige af hans Kollegaer ere strandede. Kun enkeltvis nævnes Adelsfolk, som have ejet Gods i Sognet, men den Maade, hvorpaa det sker, fremkalder ingen Beklagelse over, at der ikke findes mere om dem. Dog bør det her nævnes, at Yndere af vor gamle danske Adels Genealogi i denne Bog ville finde et Bidrag, som ganske

vist vil være dem kjærkomment, nemlig den S. 328—29 meddelte Stamtavle over Familien Rosengaard, men det ses ogsaa af S. 352, at den, som man kunde vide, ikke skyldes Forf., men et Par navngivne Mænd, af hvilke man vist uden at begaa nogen Uretfærdighed tør tillægge den ene, den i vor Adelsgenealogi saa bevandrede Hr. Assistent A. Thiset, Fortjenesten af at have givet os den lille Stamtavle¹⁾.

¹⁾ Netop fordi her foreligger noget godt, grundet paa virkelige Studier, har jeg Lyst til at knytte nogle Bemærkninger dertil. Blandt Teus Rosengaards Børn nævnes Tale, gift med Jep Mikkelson. Hendes formentlige Søster Karen og Broder Tetz levede i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, men da hun S. 321 siges at leve efter 1495, kan hun umulig være en Datter af Teus, og det saa meget mindre, hvis hun virkelig kaldes Tale Jensdatter, som Forf. siger S. 321, men hvortil han rigtignok føjer den i saa Tilfælde mærkelige Forklaring, at hun maaske var en Datter af Teus. Nej, hed hun Jensdatter, maa hendes Fader have heddet Jens, det er da indlysende. Rimeligst er det vel, at hun (ligesom Oluf Daas Hustru Birgitte, der ogsaa med Urette er rykket for højt op paa Stamtavlen) er en Datter af Teus's Sønneson, Hr. Jens Tetzsen til Farum, hvis Moder netop havde Fornavnet Tale. Medens der paa Stamtavlen siges, at denne Hr. Jens, som forekommer allerede 1457 (Knudsen, Danmark i Middelalderen S. 78), levede endnu 1497, skulde man tro af Marmora Danié. I. 26, at han døde 1476, samme Aar som Broderen Tetz Tetzsen, der var Ærkedegn i Roskilde; i hvert Fald turde hint Aarstal være tvivlsomt (jvfr. Dsk. Mag. 3. R. III. 223). En Søn af Hr. Jens var Tetz Jensen Rosengaard, der døde omtr. 1519. Han skulde altsaa i Følge den opstillede Formodning være en Broder til den nævnte Tale; men samtidig har der levet en anden Fru Tale, som paa nogle Stamtavler gøres til en Rosengaard. Hun findes imidlertid ikke paa denne Stamtavle, og hun hører næppe heller hjemme der. Efter en Optegnelse fra Midten af det 16de Aarhundrede (Ryge, Peder Oxe S. 50) var denne Tale gift med Oluf Oxe (en Broder til den bekjendte Torben); hun overlevede ham •mangen Dag• og drog efter hans Død til Tydskland, hvor hun indlod sig i et nyt Ægteskab. Med Oluf Oxe havde hun bl. a. en Datter Birgitte, som blev sat i St. Agnetes Kloster i Roskilde, og denne Jomfru Birgitte havde en Morbroder, •som hed Tetz udi Farum•. At denne Tetz maa være den nys nævnte Tetz Jensen Rosengaard, kan ikke være nogen Tvivl underkastet, men

Om Sognets Præster meddeler Forf. lidt (S. 24—34), og han glemmer naturligvis ikke dets Degne og Skolelærere (S. 34—42)¹⁾; dernæst findes Oplysninger om tidligere Skovbetjente og om Møllere (S. 42—60), men de egentlige Bønder ere, som sagt, Hovedgjenstanden for hans Bog.

I det foregaaende er dvælet ved Planen for Forf.'s Arbejde; vi ville nu se, hvorledes den er udført. Herved nodes jeg til at gaa ind paa Enkeltheder, men jeg maa nøjes med Exempler. Jeg tror imidlertid, at disse ville findes at være af en saadan Beskaffenhed, at de ville være tilstrækkelige til at lade Læseren selv fælde en Dom over Værket og til at begrundede mine alvorlige Anker over en høj Grad af Ukyndighed hos Forf.

At der til Præsternes Biografier ikke er benyttet et saa almindelig kjendt Hjælpemiddel som Wibergs Bidrag til en

at han har været en Broder til Oluf Oxes Hustru, er næppe rigtigt. Hun bliver for ung til at være Søster til ham og Fru Tale, Jep Mikkelsens, og dertil kommer, at hun et Sted kaldes Tale Gribsdatter (Ljunggren, Skånska Herregårdar IV: Thorsjö); men da Stamtavlen nu viser os, at Hr. Jens Tetzen Rosengaard havde en Datter, hvis Navn ikke angives, som blev gift med Jens Povlsen (Grib) i Borreby, antager jeg, at Oluf Oxes Hustru Tale er en Datter af dem, maaske opkaldt efter sin Moster, Jep Mikkelsens Hustru. Da Jens Povlsen 1468 slet og ret kaldes Grib af Borreby (Knudsen, Diplom. Christierni Imi S. 191), ligger det nær at betegne hans Datter som Gribsdatter (og ikke Jensdatter). Naar Tetz Rosengaard siges at være en Morbroder til Birgitte Olufsdatter Oxe, maa derved forstås Mormoders Broder, men det er ikke nødvendigt at antage, at den, der har benyttet hint Udtryk, har begaaet en Fejl, thi enhver veed, hvor omfattende Betegnelser af Slægtskab vare i ældre Tider, saa at Sprogbrugen fuldkomment tillod at kalde en Mormoders Broder for en Morbroder. — Paa Rosensparrernes Stamtavle (Friis, Familien Rosensparre) findes en Tønne Rosengaard, gift med en Gye Rosensparre, hvilke skulle have levet i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, men denne Efterretning maa sikkert bero paa en eller anden Fejltagelse.

¹⁾ Det er underligt, at Præsterækken standser med 1850, medens Skolelærerlisten føres lige ned til den nyeste Tid.

dansk Præstehistorie, opdages strax, og det kan derfor ikke undre os, at der lige saa lidt er taget Hensyn til egentlige Kildeskrifter. Om Hr. Jakob Andersen fortælles der (S. 24), at han paa Grund af Trylleri og Guds Ords Vanbrug var bleven paamindest af Mester Lars Thomesen i Kjøbenhavn om at afstaa fra sin ugudelige Færd, og at samme Mester Lars fra Prædikestolen havde advaret sine Sognefolk mod ham. „For saadanne Beskyldninger stævnedes Hr. Jakob Mag. Lars Thomesen og Hr. Hans — vel en af Jakobs Nabopræster.“ Dommen faldt 1573 til Hr. Jakobs Skade. I Forf.'s Fremstilling er der den væsentlige Fejl, som atter har draget andre efter sig, at den Mand, som paa Prædikestolen ivrede mod Hr. Jakobs „Trylleri“, ikke hed Lars Thomesen og ikke, som Forf. formoder, havde gjort dette som Præst i Egnen om Hjørlande, før han kom til Kjøbenhavn; nej, det er den bekjendte Psalmedigter Hans Thomesen, Sognepræst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, og det er en fuldstændig Forvirring, naar der tales om, at M. Lars og Hr. Hans indstævnedes, thi det er i Virkeligheden en og samme Person. Ikke heller er det rigtigt, at Hr. Jakob døde 1573 i Hjørlande, thi han levede endnu det følgende Aar, da der udgik Kongebrev om, at han skulde sættes i Forvaring i Sorø Kloster¹⁾.

To af Hr. Jakobs Eftermænd vare gifte med Anne Sørensdatter Brochmand (f. 1617 † 1682). „Hun var“, siger Forf. (S. 27), „født i Norge i Rands Øster, hvor hendes Fader Søren Rasmussen Brochmand var Amtmand, Søn af Kjøbmand og Borgermester i Kjøge.“ Jeg antager, at det gaar andre som mig, at de ikke kjende noget Sted i Norge, som hedder Rands Øster, og det kan dog ikke have været noget ubetydeligt Sted, siden der var en „Amtmand“. Til Berølgelse for dem, som

¹⁾ Se om denne Sag de af H. F. Rørdam meddelte Oplysninger i Ny kirkehist. Samll. III. 604 ff. — Som Præst i Hjørlande anføres (S. 25) Peder Mogensen fra 1604 til sin Død 1605; men af Kirkehist. Samll. 3. R. II. 309 f. ses det, at Peder Mogensen Trane var Præst ved Frederiksborg Slotskirke fra 1602 til sin Død 1605. Det er aabenbart samme Person, der vel altsaa maa udgaa af Hjørlande Præsterække.

maatte føle sig generede af denne deres Uvidenhed, vil jeg dog bemærke, at der slet ikke eksisterer et Sted af dette Navn, men at der utvivlsomt maa menes det i Thronhjems Len liggende Rejns Kloster, hvor Søren Rasmussen (Brochmand) var Foged¹⁾. — I Slutningen af det 17de Aarhundrede angiver Forf. (S. 27) at her var en Præst ved Navn Daniel Bernhard Colerus „eller, som han selv skriver sig, Bernhard Danielsen Colerus“. Man

¹⁾ Norske Rigs-Registranter IV. 571. Paa Stamtavlen over Familien Brochmand hos Giessing (Jubel-Lærere II. 2. 28) staar blot om denne Søren Brochmand, en Søn af Rasmus Sørensen B. i Kjøge og Broder til Biskop Jesper B., at han døde i Norge. Jeg skal derfor hidsætte nogle Notitser om ham, saa meget hellere, som han i Kilderne næppe forekommer under Navnet Brochmand, og det af den Grund kan være noget vanskeligt at følge ham paa hans Livsbane. Første Gang, jeg har truffet ham, er 1609, da han fik Livsbrev paa Gaarden Møgster i Vaags Skibrede; han var da Foged i Søndhordland (Norske Rigsregistr. IV. 327). 1614 omtaler et Kongebrev hans Fordring til Boet efter den afdøde Jon Haar (anf. Skr. IV. 534), en Fordring, som voldte ham mange Bryderier. Man kan ikke se af dette Kongebrev, hvad han da var, men 1616 beklædte han, som sagt, Stillingen som Foged paa Rejns Kloster. I de følgende Aar forekommer han af og til i Kongebreve (anf. Skr. IV. 668, 701; V. 46). 1620 var han Foged i Fosen Len (V. 99), men da han allerede næste Aar betegnes som „forrige Foged i Rejns Kloster“ (V. 125, jvfr. S. 147), har han maaske da allerede mistet sin Stilling i Fosen. Det synes, at han har taget Ophold i Bergen, hvor han fik en Lejermaaisag. Dommen gik ham imod, men han klagede derover til Kongen (V. 242; at det er den samme Søren Rasmussen, er dog ikke sikkert). Enten Dommen viste sig at være begrundet eller ikke, varede det ikke længe, før han blev Byfoged i Bergen, en Post, han indtog 1625—28 (Nicolaysen, Norske Mag. II. 191, 544. Nsk. Rigsregistr. V. 554, 644; VI. 132). Ogsaa efter 1628 blev han boende i Bergen, men endnu 1631 havde han ikke aflagt Regnskab som Byfoged. Regeringen gik dog ret lemfældig til Værks mod ham (Nsk. Rigsreg. VI. 297, 364 f., 396), medens det lader til, at Magistraten i Bergen, at dømme efter de Klager, den fremførte paa Herredagen 1631, har været ham mindre gunstig (Y. Nielsen, Jens Bjelke S. 184). I August 1634 var han død, thi da omtaler et Kongebrev hans Efterleverske Barbara Karlsdatter (Nsk. Rigsreg. VI. 678).

skulde synes, at Manden selv bedst maatte kjende sit eget Navn, men desuagtet kalder Forf. ham stadig Daniel Colerus. Han hed Bernt Danielsen Køhler. — Om Frederik Qvist, som 1714 fødtes her i Sognet, siges bl. a. (S. 29), at han 1746 blev Præst i Borup ved Ringsted [Fejl for: 1745 Præst i Rorup ved Roskilde], og at han 1755 blev øverste Hofprædikant ved Frue Kirke (!) i Kjøbenhavn.

En væsentlig Del af de biografiske Optegnelser ikke alene om Præsterne, men ogsaa om Sognets øvrige Beboere bestaar i Fortegnelserne over deres Børn og disses Faddere. Netop disse Fadderlister give Anledning til forskjellige Bemærkninger. Skulle de nemlig medtages, kan man med Billighed forlange, at de ikke forvanskes; men her viser Forf.'s Ukyndighed og Mangel paa Evne til at læse ældre Skrift sig i det klareste Lys. Vi tage den allerførste Liste i Bogen (S. 25 f.). Den er fra Aaret 1647 og indeholder f. Ex. følgende: „Mag. Sørne Kappeln til Frue Kirke i Kjbhvn.“ [ø: Mag. Søren (Lavritsen Bergendal), Kapellan til Frue Kirke i Kbh.]; „Drude, sl. Dr. Hans Brochmanns Søsterdatter“ [der menes vel: Drude (Fincke), Hans Brochmanns Enke, og hans Datter, som hed Søster]; „Mette Hr. Vinnings i Herløv“ [ø: Mette Hr. Svenning (Jensen Morsings i H.). Den næste Liste fra 1649 (S. 26) er ikke bedre, naar den nævner „Hr. Lave i Ramløse“, hvilket utvivlsomt staar i Stedet for: Hr. Saxe (Jensen Ejby) i R. Ikke heller for de følgende Tider har Forf. været heldig med Læsningen, thi hans „Mg. C. F. Tanim i Herløvmagle“, der nævnes 1699 (S. 28), hed i Virkeligheden Christen Nielsen Farum, og selv den bekjendte Præst Iver Brinch¹⁾ har maattet forandre Navn og er bleven til „Iver Brende“ (S. 30). I mange Tilfælde vil den Læser, som er noget inde i Tidens Personalhistorie, kunne gjætte sig til det rette, som naar man, for at holde os til nogle S. 44 forekommende Navne, maa antage, at „Hr. Michel i Liungby“, der nævnes omtr. 1681²⁾, skal være

¹⁾ Se om ham P. W. Beckers Artikel i Hist. Archiv 1872. I. 234 ff.

²⁾ Der staar 1618, men det er en Trykfejl.

Hr. Valentin Hansen Merckel¹⁾ i Lyngby, eller at „Mg. Frans Kyr“ skal være M. Frans Kuhn, Præst i Blidstrup, en i sin Tid for sine lystige Indfald bekjendt Mand²⁾, eller at „Caspar Herløf“ i Lyngby skal være Kaspar Herbach, den saakaldte Kunst-Kaspar, der i Frederik III's Dage havde et anset Navn som Guldsmed og desuden virkede ikke alene som Møntmester, men ogsaa bl. a. som Guldmager³⁾, eller at „Hr. Mourits Birkerød“ skal være Hr. Movrits Jensen, Sognepræst i Birkerød. Men naar man læser (S. 43—44) Navne som „Anna Hr. — Villenbus? — Stenbek“ eller „Mg. Hans Gardens — Gudmans? — paa Lystrupgaard“ eller „Ane Catrine Blofi“ eller mangfoldige lige saa besynderlig udseende, er det ikke godt at sige, hvad Originalen har, hvorvel det synes afgjort nok, at den ikke

¹⁾ En Søn af Slotsfogeden paa Kjøbenhavns Slot Hans Merckel v. Schmalkalden (Christ. IV's egenh. Breve 1632—35 S. 84), født omtr. 1615 † 1681. Secher, Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker, 1867, 1. Hefte Sp. 39—40. Wiberg, Dsk. Præstehist. II. 343 (hvor Begravelsen urigtig henlægges til 1684). Ny kirkehist. Samll. I. 503.

²⁾ Jvfr. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I. 564 f. Nyerup og Kraft, Litt. Lex. S. 327. Suhms Samll. I. 2. 101 f. Almeennytt. Samll. XXXVI. 277 ff. Danske Samll. IV. 80 f. Vogelsang, Fortegn. ov. Haandskrifterne i Karen Brahes Bibl. S. 90. Bruun, Fred. Rostgaard og hans Samtid I. 77.

³⁾ Om ham findes mest samlet af F. R. Friis i Kjøbenhavns Amts Avis 1877 Nr. 40 og 42. Enkelte Notitser om ham findes spredte paa mange Steder, f. Ex. Holberg, Dannemarks Riges Hist., 2. Ed., III. 593, 691. Slange, Christ. IV's Hist. S. 1422. Dsk. Mag. IV. 351. Langebek, Det Kgl. Danske Selskabs Begynd. og Tilvæxt S. 282. Werlauff, Det Kgl. Danske Selsk. i dets første Aarh. S. 216. Nyerup, Friderik III S. 364—5. Brünnich, Kongsberg Sølvbergverk S. 136. Fortegn. ov. Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medaille-Samling S. 161. Secher, Danske Kirker, Slotte, Herregaarde og Mindesmærker, 1867, 1. H. Sp. 33—4. Andersen, Rosenborg S. 86. Friis, Samll. t. Dansk Bygn.- og Kunsthist. S. 204. Mansa, Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Hist. i Danmark S. 440, 460. Smith, Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Hist. I. 181. Nyrop, Strandmøllen S. 43. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomater. III. 534, 582, 632. Kunst- og Industriudstillingen i Kbhvn. i 1879 S. 42.

har, hvad Forf. har læst i den. Jeg gjentager, hvad jeg nys sagde, at, skulde disse talløse Fadderlister medtages, burde de have været gjengivne med Nøjagtighed og ikke som nu i en Skikkelse, der gjør et paa en Gang sørgeligt og komisk Indtryk.

Men burde Listerne overhovedet have været meddelte i et saadant Omfang? Herved komme vi ind paa Spørgsmaalet om, for hvem Bogen er skreven. Historikeren, især Personalhistorikeren, vil vide at sætte Pris paa slige Lister, naar de i paa-lidelig Form indeholde Navne paa andre end ubekjendte Sørensen'er og Rasmusdøtre, fordi Navnene for ham ikke ere en tom Lyd, men han forstaaer at henføre dem til bestemte Personer. Den større Læsekreds derimod, for hvem Materialet til den historiske Fremstilling ikke har og ikke heller kan have nogen Interesse, naar det fremtræder i Form af tørre Navnelister, maa have Oplysninger til Navnene for at forstaa dem. Idet Forf. ganske har undladt dette, næppe fordi han har ment, at hans Læsere af Bondestanden skulde kjende noget til alle disse gamle Personer, som han selv ikke veed nogen Besked om, skulde man næsten tro, at han har villet yde Personalhistorikerne nyt Materiale. I saa Tilfælde har han været meget uheldig med sit Forsøg. Snarere skulde jeg dog antage, hvad der ligger nærmere, at han slet ingen Plan har lagt, men har meddelt, hvad han kunde faa fat paa, ligegyldigt, om vigtigt eller uvigtigt; ja man kunde med de anførte Exempler for Øje næsten sige: ligegyldigt, om rigtigt eller urigtigt, blot en stor Bog ud af det!

Efter at Læserne nu have faaet Prøver paa, hvor fuldstændig Forf. er ude af Stand til at benytte utrykte Kilder, fordi han ikke kan læse dem og mangler Kundskaber, der kunde bøde herpaa, Prøver, som, om det gjordes fornødent, kunde forøges i det uendelige¹⁾, kan det have sin Interesse at se,

¹⁾ Her blot endnu et Exempel. S. 60 hedder det: •1553 bestemmer Kong Christian III, at Jomfru Ane Trumsdatter, som er forlovet med hans Hofsinde Jakob Sehsted, dersom hun skulde overleve ham, skal have, saa længe hun lever, to Gaarde i Hjørlande Sogn. Hr. Arkivsekretær Matthiessen har haft den Godhed at efterse Stedet for mig og har underrettet mig om, at Konge-

hvorledes han behandler trykte Kilder. S. 48, hvor han omtaler Kratmøllen i Sognet og dvæler ved dens Historie i Slutningen af det 14de Aarhundrede, giver han os god Lejlighed til at anstille Undersøgelsen, idet de Dokumenter, hvorpaa han grunder sin Fremstilling, forlængst ere trykte¹⁾. At Gaarden Karstætheholm (o: Karsholm i Skaane) gjøres til Korstætteholm, og at Navnet paa Berthold v. d. Ost (eller Osten) fordanskes til Øst, ere kun Smaating mod de Mærkeligheder, som følge efter. Blandt dem, der have besejlet et Dokument af 1399 — Forf. har ved en Trykfejl: 1799 — nævnes „Jac. Stig Petersen“. Et saadant Navn findes naturligvis ikke i Aktstykket, der er fra en Tid, da to Fornavne høre til Umulighederne; der staar blot Stig Pedersen (Krognos), men da denne Mands Navn et andet Sted forekommer i følgende Forbindelse: „Jæc [o: jeg] Stig Pæterssøn“²⁾, har Forf. aabenbart benyttet sig heraf for at skaffe den stakkels Mand et Navn til³⁾. Peder Due, Kannik

brevet, der er dat. Nyborg Lørdag efter Scholasticæ virg. Dag (11. Febr.) 1553, gaar ud paa, at efterdi Jomfru Lene Tønnesdatter skal troloves med Kongens Hofsinde Jakob Sestede til hans Ægtehustru, forunder Kongen hende paa Livstid, ifald hun overlever Jakob Sestede og henlever som Enke, Havelse Gaard i Strøherred samt 13 Bøndergaarde i Havelse By og to (der opregnes tre) Gaarde i Hjørlande, endvidere to Gaarde i Ølstykke, en Gaard i Gjørløse, en Gaard i Udlejre, en Gaard i Svedstrup og endelig Havelse Mølle, som tilforn laa til Slangerup Kloster, samt Kronens Part af Tienden at Ølsted Sogn, alt saaledes som Jakob Sestede Godset nu i Værgø har. (Orig. paa Pergament med Kongens egenhændige Underskrift, men gjennemskaaret og med afrovet Segl (o: kasseret). Geh. Ark., Topogr. Saml. p. Perg., Strøherred.) Lene Tønnesdatter var en Viffert; hun blev gift med Jakob Sehested, hvem hun overlevede i 15 Aar; hun døde 1579 (Hofman, Adelsmænd III. 49 Tab. Cronholm, Skånes polit. Hist. I. 458).

¹⁾ Molbech og Petersen, Udvalg af danske Diplomer og Breve S. 60 ff., 81 ff., 89 ff.

²⁾ Molbech og Petersen, Danske Diplomer S. 62.

³⁾ Paa samme Maade har Forf. (S. 306) forsynet Hr. Kjeld Mogensen Nordholm (Nørholm), Præst i Ude- og Oppe-Sundby, med et Navn af egen Opfindelse (Iver).

i Lund, gjengives af Forf. som „Peter Due, Henrik i Lund“! Indholdet af Brevet har ikke faaet en stort bedre Behandling, idet det siges at være et Skjøde udstedt efter Peder Niklesens Død, medens denne Mand i Virkeligheden nævnes med blandt dem, der have besejlet det. — Suhm anfører, at Brødrene Andreas Pedersen af Svaneholm og Johan Pedersen af Hege-
 dorpe 1387 pantsatte noget Gods til Jakob Villesen¹⁾. Dette fortæller Forf. (S. 320) paa en temmelig uheldig Maade, idet han blandt andet kalder Manden, der fik Godset i Pant, for „Ja Villesen“ og ganske undlader at nævne Godset. Han for-
 andrer ogsaa uden videre Hegedorp til Hagedorp, siger, at det er Hagerup i Hjørlande Sogn, og faar saaledes ud, at Johan Pedersen har ejet Gods her i Sognet²⁾. Derimod omtaler Forf. ikke, at Ridderen Erik Nielsen 1367 skrives til Hagedorp³⁾, ligesaa lidt som han nævner, at Bo Porse 1388 købte Gods i Udlejre⁴⁾, uagtet han omtaler hans Salg af det 1395. Men lad mig ikke komme ind paa at supplere Forf.'s Bog, det for-
 tjener den sandelig ikke.

Jeg behøver vel i Grunden næppe heller endnu at anføre, at Forf. gjør det m. p. (o: manu propria), som i ældre Tid sattes under Navnet ved Underskriften, til „Mag.“ (S. 52)⁵⁾, eller at han tror, at Kaffa, en særegen Slags Tøj, betyder

¹⁾ Suhm, Hist. af Danmark XIV. 195 f.

²⁾ De to Brødre vare af Familien Eversten, og Jens (Johan) Pedersen skrev sig ellers til Løgismose. Barner, Fam. Rosenkrantz's Hist. I. 40 f. Molbech og Petersen, Dsk. Diplomer S. 312. Ældste Archivregistr. I. 16. Hvor laa Hegedorp?

³⁾ Scriptt. rer. Danic. VI. 171.

⁴⁾ Scriptt. rer. Danic. VI. 174. Suhm XIV. 215.

⁵⁾ Det er Krigsbogholder Matthias Has, hvem Forf. saaledes ophøjer i den lærde Stand. Han nævnes ofte i Bogen, og det er den samme, som 1649 fik Bestalling som Artilleri- og Tøjhusskriver ved Kjøbenhavns Tøjhus (Blom, Kristian IV's Artilleri S. 25). Jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. V. 394, 396. Naar Forf. gjentagende kalder hans Datter for Marie Mathilde (S. 64, 333), skulde jeg være tilbøjelig til at tro, at det sidste Navn er læst fejl, thi jeg mindes ikke nogensinde at have truffet det brugt her i Landet saa tidlig. Har der ikke snarere staaet Marie Mathisdatter?

kaffebrun (S. 172), skjønt Ordet forekommer i en saadan Sammenhæng, at han nok maatte have kunnet indse Formodningens Urigtighed¹). Ogsaa uden disse Exempler vil der formentlig være givet Prøver nok paa en Ukyndighed, som man ikke skulde tro mulig, naar man ikke havde sort paa hvidt for sig.

Dog vilde det være ubilligt, om man vilde fraskrive Bogen enhver Fortjeneste. Historikeren vil altid i den kunne finde noget, som har Værdi, baade hvad Personalhistorien og Landboforholdene angaar. Saaledes skal jeg eksempelvis henpege paa Fortællingen (S. 212) om den højadelige Dame Frederikke Amalie Ahlefeldt, der 1697 ægtede et „Almuesmenneske“, hvem det fornemme Ægteskab skaffede en Amtsforvalterstilling, men som alligevel endte som Hospitalslem; paa den lille Dagbog fra 1805 til 1813 (S. 138 ff.), der indeholder et og andet; og paa et Par Inventarielister, den ene fra 1690 (S. 159 ff.), den anden fra 1704 (S. 169 ff.), af hvilke den sidste især giver et godt Indblik i en velstaaende sjællandsk Bondefamilies Hjem ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Det samme Forhold, som var det gennemgaaende i Jylland²), at der i ældre Tid holdtes et betydeligt Antal Heste, viser sig ogsaa at gjælde for Sjællands Vedkommende. Forf. bemærker (S. 154), at to Husmandsfamilier, der boede sammen 1718, i det højeste havde 70 Kvadratalen Rum til Stue, Stegers, Svinehus og maaske Kohus. I Sandhed en ind-

¹) Der staar nemlig „I rødt Kaffes“ Klædningsstykke, efter at der først har været nævnt forskellige Stykker af Vædmel og Plyds. En lignende Fejltagelse er nylig begaaet med Hensyn til Ordet „Grovgrøn“. Iblant Peder Oxes Klæder fandtes „en gammel sort Grovgrøns Livkjortel“, og skjønt ogsaa her Sammenhængen maatte vise, at Grovgrøn betegner Stoffet og ikke Farven, har Udgiveren dog knyttet følgende Note til Ordet: „Forbindelsen af sort og grøn forekommer oftere i hin Tids Farveangivelser ved Stoffer og maa vel forstaas som sort med grønligt Skjær“ (Danske Samll. 2. R. VI. 174). Grovgrøn synes at være kommen af det franske gros-grain (Sanders, Wörterbuch d. Deutschen Sprache I. 633) og angiver vistnok en egen Art Vævning. Jvfr. Molbechs Udg. af Christian IV's Breve I. 39.

²) Samll. t. jydsk Hist. og Top. V. 36; VI. 154.

skrænket Plads! Men det var ogsaa slette Tider, man levede i, thi et Par Menneskealdre tidligere blev 5 Fold anset for en meget god og sjælden Høst (S. 311), og i Mellemtiden havde Forholdene næppe bedret sig. I det hele taget vil der findes adskillige Oplysninger til Bondestandens Historie, som fortjene Opmærksomhed; men de mange aabenbare Fejltagelser og den Omstændighed, at Forf., som paavist, ikke en Gang er i Stand til med Sikkerhed at gjengive en trykt Kilde nøjagtig, svække Tilliden til Bogen paa alle Punkter, og kun Historikere vil jeg tilraade at bruge den og det endda med megen Forsigtighed; andre ville let mangle Midler til at kontrollere den. Men jeg trivler for øvrigt om, at der udenfor Hjørlande Sogn vil findes mange, som for deres Fornøjelse ville læse en saa kjedsommelig Bog som denne.

Da Bogen er udgivet med Understøttelse af det kgl. danske Landhusholdningsselskab, vil jeg til Slutning udtale det Haab, at Selskabet næste Gang, det understøtter et historisk Arbejde, maa være lidt heldigere i sit Valg, end det denne Gang har været.

C. F. Bricka.

Scriptores rerum Danicarum medii ævi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit et adornavit Jacobus Langebek. Ejus vero post mortem recognoverunt, illustrarunt et publici juris fecerunt primum Pet. Frid. Suhm, deinde Laur. Engelstoft et Er. Chr. Werlauff. Nunc denique locupletissimis adjectis indicibus opus absolvendum curaverunt legati Hjelmstjerne-Rosencroniani curatores. Tomus IX. Hauniæ 1878. Fol. (XII + 834 pp.)

Ovennævnte ved Format, Omfang og Udstyrelse fremragende Register til Scriptores Rerum Danicarum er ledsaget af en Fortale af Konferensraad, Gehejmearkivar Dr. C. F. Wegener, hvori denne højt ansete Veteran blandt vore historiske Videnskabsmænd meddeler udførlige Oplysninger om Værkets Genesis. Han beretter saaledes, at Bestyrerne for den